

TÜRK ONOMASTIQUE'İ HAKKINDA

M. Fuad Köprülü

Ortaçağ türk tarihi ile uğraşan şark ve garb müelliflerinin, Türk has isimlerini ve unvanlarını çok def'a yanlış okudukları, bu yanlışlıkların da âdeta bir an'ane şeklinde nesilden nesile müellifden müellife intikal ettiği ma'lûmdur. Umumî tarih ile uğraşan tarihçiler ve yahud arap ve acem filolojileri ile meşgûl olup türkçe bilmeyen müsteşrikler için, bu gibi yanlışlıkları tabii görebiliriz; lâkin türk filolojisine yabancı olmayan tarihçilerin ve bilhassa türk tarihçilerinin artık bu küçük mes'eleler üzerinde dikkatle durmaları, ve şimdiye kadar yapılmış olan bu gibi bir yığın yanlışlıkları birer birer düzeltmeğe çalışmaları icâb eder.

Şahıs isimlerinin ve soy adlarının nasıl ve ne gibi usûllere ve an'anelere göre teşekkül ettiğini tarihin, etnografyanın, filolojinin yardımı ile ta'yin ve tenvir eden ve *onomastique* adı verilen bilgi şu'besi, bu husûsda tarihçilere ve filologlara başlıca yardımcı olmaktadır. Onun umûmî esaslarına uygun olarak türk *onomastique*'i hakkında ciddi tetkikler yapılmadıkça, yalnız metinlerin tenkiydi ile yahud sadece eski ve yeni lûgat kitaplarına dayanan sathî bir filolojik araştırma ile varılacak netiyelere güvenilemez. Hâlbuki şimdiye kadar, ne türk filolojisi ile uğraşan türkologlar ne de türk ve islâm tarihiyle meşgûl olan tarihçiler, türk isimleri üzerinde *onomastique* esaslarına uygun ciddi tetkiklerde bulunmamışlardır. Çin, Bizans ve Ortaçağ Hıristiyan kaynaklarında tesâdüf edilen tarihî şahıs isimleri hakkında Avrupa türkologları, sinologları ve mongolistleri tarafından yapılan bâzı mahdûd ve münferid tetkikler, çok def'a şüpheli netiyelere ve ihtimâllere varmaktan ileri gidememekle beraber, bu husûsda oldukça ehemmiyetli bir başlangıç sayılabilir (P. Pelliot'un J. Németh'in ve daha bu gibi bâzı âlimlerin tetkikleri gibi). Fakat, islâm-türk

tarihiyle uğraşan mütehasşislar arasında türk şahıs isimleri hakkında ciddi tetkiryklerde bulunanlara henüz pek az tesâdüf edilmekte¹, ve bu yüzden birçok tarihî türk şahsiyetlerinin isimlerinin okunuşunda büyük ittiratsızlıklar ve çok def'a da basit yanlışlar göze çarpmaktadır. Bu gibi hatâların, türk filolojisine yabancı olmamaları icâb eden memleketimiz tarihçileri arasında da lâubali bir şekilde devamı ve bunların düzeltilmesi için hiç bir gayret sarfına lüzûm his edilmemesi, tenkiyd fikrinin, bu en basit mes'e-lelerde bile kendini gösterememesinin açık ve hazin bir misâlidir².

¹ Bu husûsda müstakil bir tetkiryk mâhiyetinde yapılmış neşriyat çok mah düttür: Mirza Muhammed Kazvî'nin (*Cihanguşâ-yı Cüveynî*, II, s. 284-292) son Hârizmşah Celâlüddin'in türkçe adı olan Mengübirtî kelimesi hakkındaki hâşiyesi; benim, Celâlüddin'in kardeşi Rüküddin'in türkçe adı olan Gursançtı kelimesi hakkındaki makalem (*Türkiyat Mecmuası* I, S. 251-254) gibi. Ben bu makalemde türk filolojisine âşina olmayan Mirza Muhammed Kazvî'nin «halli imkânsız bir tarih muamması» addettiği bu ismin mâhiyetini kat'î şekilde tespit etmiştim. Hâlbuki bu büyük mütebahhir, tarihî metinlerde daha ziyâde منكبى şeklinde zaptolunan Celâlüddin'in bu ismini, sadece metin tenkiydi usûllerine sâdik kalarak onomastique esaslarını göz önünde tutmadığı için, halledememiş, ve ne okunuş tarzını ne de ma'nâsını tespit edememekle beraber bunu şimdilik منكبى tarzında kabul etmenin ilmî ihtiyata muvâfık olacağı mutaleasında bulunmuştu. Mengübertî (veya birtî) olduğu türk filolojisi ve onomastique'î bakımından muhakkak bulunan (Hüdaverdi, Allahverdi gibi birçok mümâsilleri buna en bâriz bir delildir) bu ismin, vaktiyle R a v e r t y, M ü l l e r, H a m m e r ve sairlerinin de kabul ettikleri veçhile sonunda قى (ni) değil, fakat قى (ti) harflerini ihtiva ettiği, onun bu türkçe ismini de ihtivâ eden nâdir bir sikkesi sâyesinde, daha 1905'de E. Z a m b a u r tarafından meydana konulmuştu. Mirza Muhammed Kazvî, kendi eserinden yedi sene evvel neşredilen bu makaleden habersiz kalmasaydı, okunuş tarzını tespit edemese bile bu kelimenin منكبى değil منكبى şeklinde olması lâzım geldiğini anlardı (*Contribution à la Numismatique Orientale*, I, Vienne 1905, Extrait de la *Numismatische Zeitschrift*, vol. XXXVI). Celâlüddin ile muasar olan şâir Kemâl İsfahânî'nin ona takdim ettiği:

بسيط روى زمین باد کشت و آبادان
بین سایه چتر خدا یکان جهان

metla'lı kasidesindeki شاهى جلال دنیاودین منكبى آن شاهى Mengübertî şeklinde okunması icâbettğini gösteren yeni bir delildir (bu divânın muhtelif eski yazmaları üzerinde yapılacak bir tetkiryk ile bunun daha sarîh olarak anlaşılacağı muhakkaktır).

² Meselâ W. Barthold gibi türk filolojisine de yabancı olmayan bü-

Bugünkü geniş ma'nâsıyla «tarih» in kronolojiden, filolojiden, ve tarihin sâir her türlü yardımcı disiplinlerinden ve hattâ husûsî tarih şubelerinden (meselâ din tarihi, hukuk tarihi, san'at tarihi, v.s. gibi) bûs-bütün ayrı «*umumî bir terkiib*» olduğu, izâhına lüzûm olmayacak kadar basit bir müteârifedir. Fakat ne yazık ki, «tarih» ismi altında en son neşredilen ve bir terkiib eseri olmak iddiâsını taşıyan eserler bile, bu vasfı taşımaktan tamamıyla uzak bulunuyorlar. Türk tarihine aid bir yığın mes'e-leler henüz en basit tah-lilî çalışmalara bile mevzu' olamamış iken, ciddi ve sağlam *érudition* mesaisine istinad etmeden, «*terkiib*» ler değil hattâ «*terkiib tecrübeleri*» yapmağa kalkışmak bile çok tehlikelidir. 1914'de, o zaman «Tarih-i Osmanî Cem'iyeti», ismi altında çalışan resmî cem'iyet, bir «*Osmanlı Tarihi Planı*» neşrederek alâkâlıların mutale'asını a'mak istemişti; ben, o sırada neşr edilen *Bilgi Mecmuası'nın* ikinci sayısında bu plan hakkında şiddetli bir tenkiyd yazarak, bunun nasıl eski bir «*vak'anüvis zihniyeti*» ile tertib edildiğini anlatmıştım³. Aradan otuzbeş yılı müteâviz bir zaman geçtiği

yük bir tarihçinin, eski metinlerde تاش şeklinde zaptedilen ve gerek Selçuklular gerek Hârizmşâhlar sülâlelerinde tesâdüf olunan ismi, *Takaş* şeklinde okuduğu görülüyor ki, bütün garb tarihçileri ve müsteşrikleri tarafından kabul edilen bu şeklin *Töküş* (veya *Takiş*) tarzında okunması icâb ettiğini kat'î delillerle meydana koymuştum (*Uran kabilyesi*, *Bellekten*, sayı 26, s. 232, not 17). Vaktiyle yazdığım bir makede garb tarihçilerinin bu tarzdaki yanlış okuyuşlarından bâzılarını tashih ederek doğru şekillerini göstermiş ve meselâ M. Minorsky'nin *Kazaklı* şeklinde okuduğu ismin *Guz + oğlu*, ermeni kaynaklarında *Katalmırş'*in halefi olarak gösterilen selçuklu şehzâdesi *Alphi-lag'*ın -P. Petters tarafından ileri sürüldüğü şekilde *Alp-aylak* değil -*Alp + ilek* olduğunu meydana koymuştum (*Bellekten*, I, 287-288). Bunlar, geliba başka mevzû'lara aid yazılar arasında veya notlar içinde kaldıkları için gözden kaçmış olmalı ki Prof. Mükrimin Hâliî, hâlâ *Tekş* ve *Alp-yalak* şekillerini yanlış olarak kullanmaktadır (Meselâ onun *Türkiye Tarihi, Selçuk-lar devri*, İstanbul 1944, s. 86).

³ «... Tarih Encümeni, neşretmek istediği eserin birinci cildinin muhteviyâtını gösteren fihristi meydana koymakla, yukarıdan beri iddiâ ettiğimiz noktaları te'yid etmiş oldu. Evvelâ anlaşıldı ki Tarih Encümeni azâları, bu şubeyi ma'rifetin ilmî usûllerine karşı tamamıyla lâkayddırlar. Çünkü türk tarih-i edebiyatı usûlu hakkındaki makalemizin ilk kısmında işaret edildiği veçhile, askeri ve siyâsî hâdiselerden başka hiç bir hâdiseyi tarihin sâhâ-i tetkirykine kat'ül etmiyorlar. Hâlbuki tarihin bugünkü telakkisine göre, müverrih, kaybolmuş medeniyetleri, zamanları, manzara-i umûmiyesiyle, tabii şekli hayatı ile, münferid ve müstesnâ vak'aların ehemmiyetini hadd-i hakikiğine

ve bugün Türkiyede iki büyük tarih ve filoloji Fakültesi ve buralarda bir yığın tarih kürsüleri bulunduğu halde, tarihçilik seviyemizde henüz bâriz bir fark göze çarpmamaktadır.

Memleketimizde, bugünkü geniş ve hakıki ma'nâsıyla tarih eserleri vücûde gelememesini ma'zur görebiliriz. Lâkin, yazılan eserlerde, hiç olmazsa kullanılan malzemenin sağlamlığını beklemek hakkımızdır. Metin tenkiydi, kaynakların kıymet derecelerinin ta'yini, kronoloji ve jenealoji mes'elelerinin sağlam bir şeklide halli, tarihî istilahların yalan yanlış ve takribî olarak değil doğru ve sağlam olarak tespiti, şahıs isimlerinin, kabîle isimlerinin, unvan ve lakabların filoloji ve tarih usûllerine uygun surette tetkiki lâzımdır. Her mes'ele hakkında, hiç olmazsa şimdiye kadar o hususda yapılmış tetkiklerden istifâde edilmiş olması icâb eder. Derin bir esefle itiraf etmek zorundayız ki, ne umumî mahiyetteki -terkibî olmak iddiasını taşıyan- eserlerde, ne de küçük monog-

tenzil ederek, yaşatmağa mecbûrdur. Binaenaleyh müverrih vakay'i-i mâziyesini nakil ve ihya etmek istediği cem'iyetin evvelâ menşe-i irkisini, muhit-i tabi'î ve coğrafisini, tarz-ı teşekkülünde methaldâr olan âmilleri, kuvâ-yı siyâsiyenin tarz-ı tevezzül ve tahakkümünü, âile iktisâdiyatını, halk hayat ve teşkilâtını, bu teşkilâtın resmî teşkilât ile münâsebetlerini, şekli müflkiyeti ziraat ve ticâret ve sanayi'î, lisan ve edebiyatı, dini, terakkiyat-ı ilmiyeyi, mücâvir kavimlerle maddî ve manevî münâsebâtın derecesini, vâzih hatlarla gösterecektir. Eski müverrihlerimiz bu cihetleri tabi'î anlayamazlardı; fakat Tarih Encümeninin programı ispat ediyor ki, bir hey'et-i içimaiyenin anasır-ı mürekkebini, mihsnikiyet-i hayâtîyesini görüp anlamamakta bugünkü müverrihlerimiz de onlardan farklı bulunmuyor! Ondokuzuncu asra tarih asrı diyecek kadar o medlûlü genişletmiş olanlar, Tarih Encümeninin onu bu derece tahdid etmesine -eğer haber alsalar- çok hayret ederlerdi...

Muhterem bir zatın pek güzel işâret etmiş olduğu vehile, programda Türk kelimesini kullanmayacak kadar menşe-i vakayî'den gaflet etmiş olan enstitümüz, nazar-ı itibâra aldığı hâdiseleri bile tamamiyle münferid bırakıyor. Kâtib Çelebi, *Tokvin üt-Tevarih*'inde her halde daha ilmi hareket etmiş, hele Cevdet Peşa. tarz-ı telakki itibariyle, bu günkü müverrihlere şiddetle tefevvükünü sûret-i kat'iyyede meydana koymuşdu (*Bizde Tarih ve Müverrihler hakkında, Bilgi Mecmuası, İstanbul, I, s. 189-190*).

Memleketimizde son zamanlarda neşredilen bâzı tarihî eserlerde, güyâ bu gibi eksiklikleri tamamlamak için siyâsî müesseselere, içtimâî ve iktisadî hayâta, ilim ve san'at hayatına aid bâzı şeylere tesâdüf olunuyorsa da, bu mevzu'lar üzerinde çalışmak için, hiç hazırlanmamış kimseler tarafından yazılan bu gibi şeylerin, hiç bir ma'nâ ifâde etmediği ve boş yere sahife doldurmaktan başka bir işe yaramadığı muhakkaktır.

rafi ve tetkiklerde buna kâfi derecede dikkat edilmediğini görüyoruz. Tarihin yardımcı disiplinleri, hemen bir asırdan beri, büyük bir inkişafa mazhar olmuş, ve tarihî inşâ için ilk şart olan sağlam malzeme elde etmek usûlleri bütün taferruâtı ile tespit olunmuştur. Bu böyle olduğu halde, Ortaçağ İslâm ve Türk tarihi, henüz bunlardan mahrum bulunuyor. *Epigrafi* ve *nümizmatik* bir tarafa bırakılırsa, diğer *yardımcı disiplinler* henüz başlangıç halindedir; ve bu eksikleri tamamlamak gayreti bilhassa memleketimizde hâlâ kendini göstermiş değildir. Türkiyede yirmibeş seneden beri neşredilen yüzlerce resmî vesika arasında, diplomatik kaidelerine uygun hemen bir tek neşir dahi mevcûd olmadığını söylersek, asla mübalağa etmiş olmayız⁴. Hâlbuki bunu yapmak hiç de o kadar zor değildir; ve tarih Fakültelerinin ilk vazifeleri, tarihin yardımcı disiplinlerine aid teknik usûlleri *amelî ve tatbiki* bir sûrette talebeye öğretmekten ibârettir. Bunlarla kıyas edilemeyecek kadar geniş mâhiyette olan, iktisadî ve içtimâî çok geniş ve sağlam bilgilere ve çok uzun hazırlıklara ihtiyaç gösteren *inşâ ve terkib* mes'eleleri ise, çok sonra gelir⁵.

⁴ Gerek nümizmatik sâhasında, gerek epigrafiya hususunda, bundan kırk elli sene evvel çalışmış mütehasıslar seviyesinde mütehasıslara sahip olmadığımız acı bir hakıyktır. Gâlib Edhem, Halil Edhem, Ahmed Tevhid gibi kıymetli ilim adamlarından sonra, nümizmatik sâhasında hemen hiç bir şey yapılmadığı gibi, onlardan sonra neşredilen kitâbeler de, eski neşirlere nisbetle, usûl bakımından kıymetsiz ve okunuşları itibariyle çok def'a yanlışdır. Hele, evvelce doğru olarak neşredilen bir takım kitâbelerin, güyâ tashih edilmek maksadıyla, yeniden daha yanlış ve usûlsuz bir surette neşri, ilmi seviyemizin tenezzülüne hazin bir misâl teşkil ediyor. Bu gerileme arşiv vesikalarının neşrinde daha açık sûrette kendini göstermektedir: kıymet dereceleri aranmadan rast gele bastırılan ve en basit okuma yanlışları ile dolu olan bu cins neşriyat, gülünç bir israfdan başka bir şey değildir. Bunlar, tarihî anlayıştan ve tenkiyd fikrinden ne kadar mahrum ve diplomatik kaidelerinin en iptidâilerinden bile ne kadar gafil olduğumuzu göstermekten başka bir şeye yaramıyor.

⁵ Tarihin yardımcı disiplinleri hakkında, bilhassa Türk ve İslâm tarihi sikket merkezini teşkil etmek üzere, amelî ve tatbiki mâhiyette el kitapları hazırlamak, Tarih Fakültelerimizdeki profesörlerin ilk vazifesidir. Bunlar yapılmadıkça, Üniversitelerimizin tarih tetkikleri için lâyikiyle hazırlanmış araştırmacılar yetiştirmesine imkân olmayacak ve, bu mesâi, şimdiye kadar olduğu gibi, hazırlıkları kifâyetsiz ve sathî bilgili amatörler elinde kalarak hattâ bu günkü Balkan memleketleri seviyesine dahi erişemeyecektir. Eksiklerimizi realist olarak görmek, onları sür'atle telâfiye çalışmanın ilk şartıdır. J. Sa u-

Bu küçük mukaddemeyi yazmaktan maksadım, asıl tarih ile ona sağlam malzeme hazırlamakla uğraşan yardımcı disiplinlere aid *érudition* mesaisi arasındaki derin farkı göz önünde tutmakla beraber, bu ikinci nevi' çalışmaların, bilhassa türk tarihi tetkiklerinin bugünkü iptidai durumunda ne kadar zarurî olduğunu belirtmektir. Ciddî tahlillere, sağlam malzemeye, çok geniş bilgiye dayanmayan hayâlî terkiib eserleri, yahut, esâsen bilinen şeyleri fena ve eksik bir tarzda tekrarlamaktan ibâret yüzlerce sahifelik basit toplama mahsûlleri, ilmin terakkisi namına hiç bir fayda te'min etmez. Lâkin, müsbet netiyelere kolaylıkla varabilen tahlilî *érudition* mahsûlleri, verdikleri netiyeler ne kadar küçük, basit, mütevazî' olursa olsun, istikbalde yapılacak *tarihî inşâ* için kıymetli birer yardımdır. Tarihî mevzu'lar üzerinde çalışan gençlerin, bu hakıykatı daima göz önünde tutmaları lâzımdır. Tarihin yardımcı disiplinlerine mahsûs teknik usûlleri tatbiki bir surette öğrenmeden, türlü mâhiyette *érudition* mevzu'ları üzerinde çalışmadan, kuvvetli bir filolojik bilgiye sahip olmadan tarihî inşâ ve terkiibe heves edenler, mutlaka muvaffakiyetsizlikle karşılaşacaklardır. Bu hakıykat, tahlilî mesâi bakımından henüz çok geri ve çok vasıtasız bulunan Ortaçağ türk tarihi üzerinde çalışmak isteyenler için, daha büyük bir kuvvetle kendini göstermektedir. Garb milletleri Rönesans'dan beri yetiştirdikleri birçok mütebahhirler sayesinde tarihlerine âid hazırlık çalışmalarının büyük kısmını tamamlamışlar, biyografi, bibliyografi, jenealoji, diplomatik, numizmatik, epigrafi, filoloji sâhalarındaki büyük gayretleri netiycesinde, tarihi inşâ için zarurî olan sağlam malzemeyi ortaya dökmüşlerdir. Memleketimizde, millî tarihimize aid bu gibi mesâinin henüz binde biri bile yapılmadığını düşünecek olursak, tarih ile uğraşan gençlerimizin ne türlü mes'elelerle karşılaşmak mecbûriyetinde olduklarını daha iyi anlarız.

Ben bu küçük yazıda, isimlerinin hakıyki mâhiyeti henüz anlaşılamamış iki mühim tarihî şahsiyetin adlarını tetkikyke çalışacağım. Ortaçağ islâm tarihi kaynaklarının umûmiyetle-tenkiydlî tabı'.

v a g e t'nin *Introduction à l'Histoire de L'Orient musulman, éléments de bibliographie* (Paris 1943) adlı mükemmel eseri, türk ve osmanlı tarihine aid kısımları ikmale muhtaç olmakla beraber, tarihin yardımcı disiplinleri hakkında muhtaç olduğumuz eserler için emsâlsiz bir örnek teşkil edebilir. Bunun iyi bir tercümesinin negri, tarih talebesi için çok faydalı olacaktır.

ları henüz yapılamamış - yazmalardan veya çok dikkatsiz ve tenkiydsiz basmalardan ibâret olması, türkçe bilmeyen arap ve acem müelliflerinin veya istinsâh eden yazıcıların türk isimlerini doğru okumadaki yanlışlıkları, arap alfabesinin has isimleri doğru zaptetmekteki kifâyetsizliği gibi birçok sebepler, asırlardan beri bu gibi hatâları devam ettirmiş bulunuyor. Maamafih, tarihî ve filolojik tenkiydin sıkı usûllerine dayanarak, bu yanlışlıkları birer birer düzeltmek imkânı mevcûddur. İşte bu küçük tetkiyk, iki büyük türk şahsiyetinin hakıyki isimlerini tespitte yaramak suretiyle, mütevâzi fakat müsbet bir netiyce elde edilmesine hizmet edecektir kanaatindeyim.

I.

Kutulmuş

Anadolu Selçuklularının cediti olan Süleyman'ın babası - Ravendi'ye nazaran büyük babası - eski islâm kaynaklarına göre *كتمش k t l m ş* ismini taşır. Türk tarihçileri, hemen umûmiyetle bu kelimeyi *Kutulmuş* veya *Kutulmuş* şeklinde okurlar; en son olarak Mükrimin Halil Yınanç'ın da bu birinci şekli tercih sûretiyle eski an'aneyi devam ettirdiğini görüyoruz⁶. Son garb tarihçileri arasında da bu okuyuş tarzını kabul edenler ekseriyeti teşkil ederler. Misâl olarak, meşhur fransız müsteşrik ve tarihçisi Georges Marcais'nin bu ismi *Kutulmuş* şeklinde okuduğunu söyleyebiliriz⁷.

XV. asır Osmanî şair ve müverrihi Enverî'nin *Düstürnâme* adlı manzum eserinde ise bu isim *Kutulmuş* veya *Kutlanmış* şeklinde tespit edilmiş bulunmaktadır⁸. Vezin ve kafiye zarureti, bundan başka bir okunuş şekline, bilhassa *Kutulmuş* şekline asla müsâid değildir. Diğer taraftan Selçuklular devrine aid Bizans kaynakları da - Scylitzes (732), Zonaras (III, 636), Attaliat (766) - bu ismin

⁶ *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 80.

⁷ G. Glotz tarafından negrine başlanan Umûmî Tarih külliyyatının *Histoire du Moyen Âge* kısmına aid olup 395'den 1081'e kadar Şark âleminde bahsedilen üçüncü cildinde, Paris 1936, s. 580.

⁸ *Düstürnâme*, nşr. Mükrimin Halil Yınanç, s. 6, beyit 13-15, 17.

Kutlumuş şeklinde okunması doğru olacağını göstermektedirler⁹. İşte Prof. P. Wittek, her halde Bizans kaynakları ile XV. asra ait Osmanlı kaynağı arasındaki bu mutabakatı göz önüne alarak, 1936'da intişar eden bir makalesinin hâşiyesinde, bu ismin artık *Kutlumuş* okunması icâb edeceğini ileri sürdü¹⁰. Son neşredilen bâzı şark ve garb eserlerinde de bu okunuş tarzının tercih edildiğini görüyoruz. Kıymetli Fransız müsteşrik ve tarihçisi M. Claude Cahen, ayrıyla bu şekli kabûl etmiş¹¹, Prof. Z. V. Togan ise yine buna yakın olarak bu ismi *Kutlamış* şeklinde okumayı tercih etmiştir¹². P. Wittek'in bu husûsta daha ziyâde Bizans müverrihlerinin okuyuş tarzına sâdik kalmasına mukabil, Z. V. Togan'ın her halde filoloji bakımından daha kolay izahı kâbil olacak bir şekli tercih ettiği anlaşılıyor. Enverî'deki şeklin her iki tarzda da okunmağa müsâid olması, onları bu iki ayrı okuyuş şekline sevk etmiş, ve fakat her ikisi de, eski *Kutulmuş* veya *Kutulmuş* şekillerden kat'i surette ayrılmışlardır.

Ben, 1943'de neşrettiğim bir makalede, bu isim üzerindeki münâkaşalardan kısaca bahsederek XII. asır şairi Anî'li Kadı Bürhaneddin'in manzûm *Anîs al-Kulûb*'unda bu ismin geçtiğini, ve vezin icâbına göre kelimenin *Kutulmuş*-veya daha doğru olarak *Kutalmış* şeklinde okunması icâb ettiğini ileri sürmüştüm¹³. Yine aynı makalede Zerkûb-ı Şirâzî adlı bir müellifin XIV. asırda yazmış olduğu *Şirâznâme*'de Kâlicâr zamanında İstair şehrinin tahrib eden bir Türk emirinin isminin, matkû' nüshada Kutalmış şeklinde harekelenmiş olduğunu söyleyerek beraber, bunun doğru olamayacağını, ve bu ismi her halde daha doğru okuyacağı tabii olan XII. asır şairinin okuyuş şekline karşı Enverî'deki şeklin de kabûl edilemeyeceğini iddia etmiştim.

Şimdi, bu eski mutaleamı büt-bütün kuvvetlendirecek yeni bir vesika daha zikredeceğiz. 420-480 (1031-1087) yılları ara-

⁹ P. Mutaşçiev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia 1932, s. 257.

¹⁰ *Deux chapitres de l'histoire des Turcs Le Roum, Byzantion*, XI, I, 1936 s. 296.

¹¹ *La Syrie du Nord à l'époque des Croisades*, Paris 1940, s. 247 v.d.

¹² *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, s. 185.

Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları, *Belleten*, sayı 27, s. 474-475.

sında yaşayan meşhûr İran şairi Gûrgân'lı Lâmi'nin Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a taktim etmiş olduğu bir kasidede¹⁴, tarihî bakımdan ehemmiyetli bâzı ma'lûmâta tesâdüf edildiği gibi, *Kutalmış*'ın ismi de zikrolunmaktadır:

شدهتدش بی روان از هیت اوکی شود
بی روان میری چنان الاز سلطانی جنین

Selçuklular sarayı ile sıkı alakası olduğu, Amîd al-Mülk Kündürî ve Nizâm al-Mülk gibi büyük Selçuklu ricâline yazdığı kasidelerle de sâbit olan ve şiirlerinde bir takım *türkçe kelime* ve *istilahlar* da kullanan bu şairin, kendi devrinin büyük bir tarihî şahsiyeti olan *Kutalmış*'ın adını pek iyi bildiği ve bu husûsda yanılmasına imkân olmadığı muhakkaktır. Şiirdeki *شدهتدش* (*ktlmş*) kelimesinin *Kutalmış* yahud *Kutulmuş* şekillerinden birinde okunması mümkün ise de, Enverî'de ve Bizans kaynaklarında tesâdüf edilen *Kutlumuş* veya *Kutlamış* şekillerinde okunmasına vezin zarureti mâni'dir. Vaktiyle, *Anîs al-Kulûb*'da tespit edilen şeklin bu son iki okunuş tarzına imkân bırakmadığını söylerken, bu kadar kat'i bir delile mâlik bulunmuyordum. Benim mutaleama karşı, eserini XII. asırda yazan ve XI. asır hakkındaki tarihî bilgisi de pek sağlam olmayan Kadı Bürhaneddin'in bu husûsda aldanabileceği ileri sürülebilirdi. Lâkin Lâmi'f'ye karşı bu türlü bir itirazda bulunmağa aslâ imkân yoktur. Selçuklu sarayının bu tanınmış şairi, adını kim bilir kaç def'a işitmiş olduğu *Kutalmış*'ın ismini her halde Bizans müverrihlerinden çok daha iyi biliyordu. Şairin, vezin zarûreti ile, bu ismin hakiki şeklini tahrif ettiği de iddia olunamaz. Çünkü, bu isim *Kutlumuş* veya *Kutlamış* olsaydı, şair birinci mısra'nın başında küçük bir takdîm ve te'hir yaparak «شدهتدش» ve «شدهتدش» şekline sokmakta hiçbir güçlük çekmez, ve bu suretle vezin yine doğru olurdu. İşte bu mülâhazalara dayanarak kat'i sûrette hükmedebiliriz ki P. Wittek'in

¹⁴ *Divân-ı Hakîm Lâmi'î-i Gûrgânî* (nşr. Saîd Nefîsî, Tahran 1319 hicrî şemsî, s. 133) Nâşir ilâve ettiği bir notta (s. 137) bu kasidenin 439 (1047-1048) da söylenmiş olduğunu oradaki kronolojik bir kayıttan istihraç etmek istiyorsa da bunun doğru olmadığı muhakkaktır. Çünkü bu kasidede, bu yıldan epay sonraki hâdiseler hakkında sarîh işâretler vardır. Bu husûsdaki bir sürü delilleri burada teşrihe kalkmaya - mevzu'umuzla alakalı olmadığı için - lüzum görmedik.

ve Z. V. Togan'ın okuyuş şekilleri tamamiyle yanlıştır; ve bundan böyle bu iki ihtimâl üzerinde durmakta hiç bir ma'nâ yoktur.

Şu halde karşımızda sâdece iki ihtimâl kalıyor: ya *Kutulmuş* (veya *Kutulmuş*) şeklini yâni eskiden beri kullanılmış olan şekli kullanmakta devam etmek; yahud, bizim tercih ettiğimiz ve filoloji bakımından daha doğru bulduğumuz *Kutalmış* şeklini kabûl eylemek. *Kutulmuş* kelimesi, «kurtulmuş» ma'nâsına gelir; hâlbuki *kut*-almış mürekkeb isminin birinci cüz'ünü teşkil eden *kut* kelimesi «kudsiyet, saadet, devlet, tâli» ma'nâlarını ifâde eden çok eski bir kelimedir ki meselâ *kutluğ* kelimesinde gördüğümüz gibi, daha İslâmiyetten evvelki devirlerden başlayarak bütün Ortaçağ türk devletlerinde isim veya unvan olarak kullanılmıştır¹⁵. Selçuklu hânedanına mensûb bir prensin «kurtulmuş» ma'nâsına gelen bir kelimededen ziyade *kut* mefhûmunu ihtiva eden *Kutalmış* ismini taşıması elbette daha akla yakındır. Gerek eski türk *onomastique*'i hakkındaki bilgilerimiz, gerek bir takım unvanların isim olarak da kullanılması itibarıyla, eski türk unvanları hakkındaki ma'lûmatımız, bizi bu netiyceye sevk ediyor. Ortaçağ tarihi vesîkalarında bu ismi taşıyan şahsiyetlere pek az tesâdüf edilmesi¹⁶ bu husûsta daha kat'i deliller elde etmemize ve *Kutulmuş* şeklini kat'i olarak reddetmemize imkân vermemekle beraber, *Kutalmış* şeklinin tercih edilmesi lüzûmu yukarıki izâhlarla açıkça meydana çıkmıştır sanırım¹⁷.

¹⁵ *Kut* kelimesi hakkında A. Caferoğlu'nun *Uygur Sözüğü'ne Divân-ı Lugât it Türk'e* ve daha sair eski türk lûgatlarına bakınız. İslâmiyetten evvelki Türk devletlerinde, Tul'yu'larda ve Uygur'larda *kut* kelimesiyle teşkil edilen unvanlar hakkında etraflı malûmata sâhib bulunuyoruz.

¹⁶ Raven di, *Râhat al-Şudûr*, nşr. Muhammed İqbâl, GMNS II, s. 84-85 deki Selçuklu şeceresinde, *Kutalmış*'ın bir oğlu ile onun torununun da aynı ismi taşıdıkları görünüyor. Maemafih elimizdeki tarihî kaynaklarda bunu ikmâl edecek başka tafsilâta rastlamıyoruz. Nizâmî-i Arûz'inin *Çahâr Makale*'sinde (GMS, s. 45) Selçuklu sultanı Muhammed b. Melikşah'ın Şihâbüd-Devle Kutulmuş Alp Gazi isminde bir damadından bahsolunuyorsa da. Mirza Muhammed Kazvinî'nin bu husustaki hâşiyesinde bunun çok fahiş bir hatâdan ibâret olduğu izâh edilmiştir (*ayn. esr.* s. 182-184).

¹⁷ Buna benzer tarzda teşekkül etmiş sair türk isimlerine tesâdüf edilmesi de ayrıca bir delil olarak ileri sürülebilir; muhtelif tarihî şahsiyetler tarafından taşınan *il - almış* ismi gibi.

II.

İltutmuş

Dehli Türk Memlûk sultanları arasında en büyük tarihi şahsiyet sayılan ve 607 (1210) de tahta çıkan sultan Şemsüddin *İltutmuş*'ün ismi, Hind tarihi ile uğraşan tarihçiler ve bilhassa ingiliz tarihçileri arasında türlü-türlü münâkaşa ve tereddütlere mahal verdikten sonra, nihayet bunun *İltutmuş* şeklinde okunması hemen umûmiyetle kabûl edilmiştir. *İslâm Ansiklopedisi*'nin 1919' da çıkan ve bu maddeyi ihtiva eden cüz'ünü ve hind tarihçisi İshwari Prasad'ın 1930'da fransızcaı çıkan eserini buna bir delil olarak gösterebiliriz¹⁸. Halil Edhem bey merhum, bu ismin sikkelerde التمش، ايلتمش *İltutmuş*, ايلتمش *İletmiş* şekillerinde yazıldığını kaydetmekle beraber, *İltutmuş* şeklini tercih etmiştir¹⁹.

Bay Hikmet Bayur, Türk Tarih Kurumu tarafından neşrine başlanılan *Dünya Tarihi* külliyyatı arasında çıkan *Hindistan Tarihi* adlı eserinin birinci cildinde bugünkü tarihçiler arasında artık umûmiyetle kabûl edilmiş olan bu şekli kabûl etmeyerek *İletmiş* şeklini tercih etmiş, ve küçük bir notta bunun sebebini izâh eylemiştir. Kat'i bir hüküm mâhiyetini taşıyan bu tercihin neye dayandığını göstermek için, bunu olduğu gibi alıyoruz:

Bazı Batı tarihçileri "İletmiş,, adının anlamını bilmedikleri için (Bak: "Catalogue of the Indian Coins in the British Museum c. II, s. XXIX'da bu adın anlamının Ahmet Vefik Paşaca bildirilmesini gösteren fıkralara) bunun Altmış, İyaltmış, veya İltutmuş olması gerektiğini ileri sürmüşler ve en çok son biçim üzerinde durmuşlardır, hatta bazıları başdaki "İ,,i Ülke veya Ulus anlamında değil (El) anlamında sanmışlardır. Hiçbir ana kaynakta; Tabakat-ı Nasırî ve Tac-ül-Measır'da ve bütün eski tarihlerde, paralarda ve antlarda İltutmuş biçimi olmayıp hep İletmiş biçimi vardır. Ahmed Vefik Paşa doğru olarak, bunu "İletmek,,ten ileri gelebileceğini ileri sürmüştür²⁰.

Görülüyor ki müellif, filolojik bakımdan Ahmed Vefik Pa-

¹⁸ *L'Inde du VIIe au XVIe siècle*, Paris 1930 (M. E. Cavaignac'ın idâresi altında çıkan Dünya Tarihi külliyyatının VIII, 1. cildi olarak).

¹⁹ *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927, s. 463.

²⁰ *Hindistan Tarihi*, Ankara 1946, I, 277, not 1

şâ'nın salâhiyetine dayanmakta, ve fakat daha ziyade tarihî metinlerin, kitabelerin, sikkelerin delâletiyle bu kat'i hükme varmaktadır. Yaptığı indî etimolojilerden dolayı filologlar arasında ciddi bir otorite sayılmayan Vefik paşa'nın mutaleasını bir tarafa bırakabiliriz. Fakat, müellifin dayandığı diğer delilleri birer birer gözden geçirmek lüzûmu meydandadır.

I. Tarihî metinler. *Tabakât-ı Nâşirî* gibi eski tarihî metinlerde bu hükümdar isminin ne şekilde yazıldığına tayin etmek benim için imkânsızdır. Çünkü bu husûsda doğru bir netiyeye varabilmek için, bahis mevzu'u olan metnin muhtelif yazmalarını elde etmek, birbiri ile karşılaştırmak, itimada şayan bir nüsha meydana getirmek lâzımdır. Eski şark yazmaları üzerinde çahşanlar, bunun ne kadar zor bir iş olduğunu, hattâ çok def'a -eski ve itimada lâyıf nüshalar mevcut olmadığı cihetle - imkânsızlıklarla karşılaştığını çok iyi bilirler. Bilhassa has isimler mes'elesi, eski tarih ve coğrafya kaynaklarının tenkiydlî tabloları yapılırken neşirleri en çok üzen, en büyük zorluklara uğratan bir mes'eledir. Buna bir misâl olmak üzere, en salâhiyetli ve en dikkatli bir âlim tarafından, yıllarca süren en ince ve en etraflı çalışmalarla vücûde getirilmiş bir eseri, Mirza Muhammed Kazvî'nî tarafından neşredilen *Cihanguşâ-yı Cüveynî*'yi zikr edeceğim. İlim âleminde hemen-hemen eşsiz sayabileceğimiz bu mükemmel neşirde dahi, Hârizmşahlar sülâlesinden iki şahsiyetin adı bir türlü halledilememiş, ve nâşir, yalnız *Cüveynî metinleri*'ne değil sair her türlü vâsitalara baş vurduktan sonra, Şehzâde Rüknüddin'in türkçe adı olarak kaydedilen şekillerin «hâ il i m k â n s ı z b i r m u a m m a» olduğu netiycesine varmış, ve sultan Celâleddin'in *Mengübirdi* adının ise muasır tarihî metinlere göre مَنكَبَرِي şeklinde olması icâb ettiği iddiasında bulunmuştur²¹. Bu küçük misâl, en mükemmel tenkiydlî tabloların bile has isimler mes'elesini kat'i sûrette halle kâfi gelmediğini anlatabilir sanırım. Acaba Bay Hikmet Bayur, hiç bir ana kaynaktan *İltutmuş* şeklinin mevcûd olmadığını söylerken bunların itimâda lâyıf yazmaları üzerinde yaptığı tetkiklere mi dayanıyor? Eğer böyle olmayıp da bu hükmünü eldeki basmalara göre veriyorsa, usûl bakımından bunun tamamıyla yanlış ve yanıltıcı olduğunu söyleyebiliriz. Meselâ *Tabakât-ı Nâşirî*'nin bas-

²¹ Yukarıda not 1'e bakınız.

ma nüshası, metin tenkiydi usûlünün en iptidâî icâb'ları bile göz önüne alınmayarak yapılmış çok fena bir neşirdir; ve has isimler hakkında ona dayanarak hükümler vermek imkânsızdır.

Sırf metodoloji bakımından yapmağa mecbûr olduğumuz bu küçük istitradan sonra *Tabakât-ı Nâşirî*'nin eldeki bozuk neşrinde bile büyük Dehli sultanının ismini kat'i olarak *İltutmuş* şeklinde okumak icâb edeceğini gösteren reddedilmez mâhiyette ki delil mevcûd olduğunu söyleyebilirim:

a) *Tabakât-ı Nâşirî*, s. 191'de müellif, *İltutmuş*'ün oğlu Behramşah'a takdim ettiği bir kıt'ayı kayd etmiştir ki, bunun üçüncü beyti, basma nüshada aynıyle şöyledir:

اكر سلطانى هند است ارث دوده شمس
بمحمدالله زفرزندان توى الشمس تانى

buradaki الشمس (*İltutmuş*)'un bir nüsha hatâsı olduğu ve vezin icâbı olarak kelimenin *İltutmuş* okunması icâb edeceği ve aslında da الشمس şeklinde yazılmış olduğu, acem şiirine ve aruza yabancı olmayan herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir.

b) Yine *Tabakât-ı Nâşirî*, s. 202'de, müellifin, *İltutmuş*'ün torunu Nasüriddin Mahmud'a taktim ettiği bir kasidenin matlağı aynıyle şöyledir:

آن شهنشاهی که حاتم بذل ورستم کوشش است
ناصر دنیا و دین محمود بن الشمس است

buradaki الشمس (*İltutmuş*)'un da bir nüsha hatâsı olduğu ve vezin icâbına göre kelimenin mutlaka *İltutmuş* okunması icâbedeceği ve aslında da her halde الشمس şeklinde yazılmış olduğu muhakkaktır.

Tabakât-ı Nâşirî müellifinin, acem nesir ve nazmındaki kudreti göz önüne alınacak olursa, başka türlü düşünmeğe imkân yoktur²². Gerçi her iki beyitte de çok kötü bir imâle ile bu kelimeyi *İletmiş* şeklinde okumağa imkân varsa da, Cüzcânî kudretinde bir şairin bunu asla câiz görmeyeceği pek tabî'dir. Bütün bu mutalealara rağmen kelimenin *İletmiş* şeklinde okunmasında ısrar edilecek olursa, doğrudan doğruya *Tabakât-ı Nâşirî*'nin yazma nüshalarına dayanarak bunu reddetmek de çok kolaydır: Bu eserin muhtelif yazmaları üzerinde tetkiklerde bulunan Mirza

²² *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazmış olduğum C ü z c a n î maddesine müracaat.

Muhammed Kazvîni, 1916'da neşrettiği *Cihanguşâ-yı Cüveynî*'nin ikinci cildindeki bir notta, yukarıda zikrettiğimiz iki beyiti delil getirerek bu ismin *İltutmuş* okunması icâbetliğini müdafaa ettikten sonra, şunları ilâve ediyor: «*Tabakât-ı Nâşirî*'nin eski nüshalarından birçoğunda ve daha sair yerlerde bu kelime التمش *İltutmuş* şeklinde yazılmıştır; ve bâzı *Cüveynî* nüshalarında da bu şekle tesâdüf edilmesi bunu te'yid eder»²³. Tarihi metinlerin tenkiydli neşirlerinde takib edilecek usûle lâıyıkıyla vâkıf olduğu için tenkiydsiz basılmış metinlere dayanarak okunuş şekilleri şüpheli hâs isimlerin ta'yin ve tespitine imkân olmadığını, ve 1864'de Nassau Lees tarafından Kalkûta'da bastırılan *Tabakât-ı Nâşirî* nüshasına bu gibi mes'elelerde itimad edilemeyeceğini pek iyi bilen Mirza Muhammed Kazvîni'nin, *İltutmuş* isminin ta'yini husûsunda sarıh bir netiyeye varmak maksadıyla bu eserin eski yazmalarına müracaat etmesi çok tabii idi.

İşte bütün bu izâhat ve bilhassa *Tabakât-ı Nâşirî*'nin muhtelif eski yazmaları üzerinde tetkiklerde bulunan Mirza Muhammed Kazvîni gibi büyük bir mütehasısın kat'i ifâdesi, Bay Hikmet Bayur'un mutaleasını tamamiyle çürütmekte, ve elde başka bir delil bulunmasa bile yalnız *Tabakât-ı Nâşirî*'ye dayanılarak bu ismin *İltutmuş*'dan başka bir şekilde okunmasına imkân olmadığını kat'iyetle anlatmaktadır.

II. **Kitâbeler.** *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki *İltutmuş* maddesinde, J. Horovitz'in (*Epigraphia Indo-Moslemica*, 1911-12) de bu hükümdara aid kitâbeler hakkında bir tedkiyk neşrettiği kaydedilmekte, ve bu âlimin de *İltutmiş* (*İltutmuş*) şeklini kabûl ettiği, makalesinin isminden anlaşılmaktadır. Kahire'deki Fransız enstitüsü tarafından 1931'den beri neşredilmekte olan *Répertoire chronologique de l'épigraphie arabe* adlı mühim eserin XI. cüzünde bu hükümdara aid kitâbelerin hepsi neşredilmiş olduğu cihetle, bunlar sâyesinde Horovitz'in neşrettiği kitâbeleri tetkik imkânı mevcûddur. Bu vesile ile hemen şunu söyleyeyim ki muhtelif zarûretler dolayısıyla (bâzen hattatın ve bilhassa taşcının bilgisizliği, kitâbeye ayrılmış yerin darlığı, zamanın tahrifatı gibi) islâmî

²³ *Cihanguşâ-yı Cüveynî*, II, s. 61, not 4. Kıymetli âlimin buradaki küçük bir dikkatsizliğini tashih edelim; bu kasidenin kendisine takdim olduğu şahsiyet, daha babasının hayatında ölmüş olan Nâsırüddin Mahmud II. değil, onun oğlu Nâsırüddin Mahmud II. dir.

kitâbelerde birçok yanlışlıklar yapıldığı ve has isimler üzerinde yalnız onlara dayanılarak bir netiyeye varılmak istendiği takdirde birçok yanlışlıklara düşüldüğü, islâm epigrafisi ile biraz uğraşmış olanlarca ma'lûmdur; eğer bizi mevzu'umuzdan çok uzaklara götürmeyecek olsaydı, metodoloji bakımından, bu husûsda çok dikkate şâyân bâzı örnekler verebilirdim. Fakat iyi bir talih eseri olarak, *İltutmuş*'a aid kitâbelerin hepsinde bu isme doğru olarak التمش şeklinde tesâdüf olunmaktadır²⁴.

III. **Netiyce.** Bütün araştırmalarıma rağmen, bu makaleyi yazarken British Museum islâm meskûkâtı kataloglarının bu devre aid cildini elde edemediğim için *İltutmuş* isminin bu hükümdarın sikkeleri üzerinde ne şekilde mahkûk bulunduğu hakkında bir şey söyleyemeyeceğim. Ancak, tarihi ve bilhassa edebî muâsır metinlerin delâleti ve kitâbelerin onları te'yid eden şahâdeti karşısında, buna asla ihtiyaç kalmamıştır. Has isimlerin tesbiti mes'elesinde *numismatik* vesikaların, hatta *epigrafik* vesikalar derecesinde bile ehemmiyeti olmadığı göz önüne alınırsa, sikkelerde hangi şekle tesâdüf olunursa olunsun, muâsır edebî ve tarihi kaynaklarla kitâbelerin kat'iyeti karşısında bunun hiçbir kıymet ifâde etmeyeceği muhakkaktır. Bütün bu delillere ilâve olarak İslâmiyetten evvelki ve sonraki türk isimleri arasında, gerek *morfolojik* ve gerek *semantik* bakımdan *İltutmuş* (*İl + tutmuş*) ismine müvazî olarak *İlalmiş* (*il + almış*), *İlaldı* (*il + aldı*), *İltut* (*il + tut*) gibi isimlere ve *İltabar* (*il + tabar*) gibi unvanlara tesâdüf olduğunu da zikredebiliriz. Bütün bunlardan sonra, tarihi ve filolojik izâhları hemen umûmiyetle ciddî bir mâhiyet arzetmeyen Ahmed Vefik Paşa'nın hiçbir delile dayanmayan indî mülâhazasına uyarak bu ismi *İletmiş* şeklinde okumanın ma'nâsızlığı, kendiliğinden anlaşılır sanırım.

İlâve

KUTALMIŞ İSMİ HAKKINDA

I. Yukarıki makâle matbaada dizildiği sırada, eski talebemen ve İstanbul Edebiyat Fakültesi tarih asistanlarından İbra-

²⁴ Dehli'deki Kutb-Minâr kitâbeleri arasında, 4099, 4100, 4101, 4102, 4104 numaralı kitâbelerde bu isim umûmiyetle التمش *İltutmuş* şeklinde kaydolunmuştur.

him Kefesoğlu, *Kutalmış* ismi hakkında Bedreddin Aynî'nin *İkâd al-Cumâni*'inde mevcut bir kaydı bana bildirdi. Bu eserin Topkapı, Sultanahmed kütüphanesi, No. 2911'deki nüshasında (C. XXI, 261'b)ki bu kayıt şudur:

هو سليمان بن قدامش بضم القاف و سكون التاء المشددة من فوق وضم اللام و كسر الهمزة
وفي آخره شين المعجمة.

Bu izâhata göre, Bedreddin Aynî bu ismi *Kutlumış* şeklinde kabûl ve tespit etmiş demektir. Ayıntablı bir Türk âîlesine mensûb olup 1360 — 1451 yılları arasında yaşayan bu âlim müverrihin tabiatîye iyi Türkçe bildiği de göz önüne alınır, onun kabûl ettiği bu okuyuş şeklinin bizim nokta-i nazarımıza karşı kuvvetli bir delil teşkil ettiği ileri sürülebilir. Eğer XI. asır Selçuklu sarayına mensûb şair Lâmiî-i Gürgânî'nin yukarıda nakl ettiğimiz beyti elde bulunmasaydı, bu XV. asır müverrihinin sarih ifâdesi bu husûsda büyük bir kıymet kazanabilirdi. Lâkin o kat'î mâhiyetteki vesîka elde bulunurken, dört asır sonraki bu şahsî okuyuş tarzının doğruluğunu kabûl etmek imkânsızdır.

II. İstanbul Edebiyat Fakültesi İktörlerinden Hrand D. Andreasyan, eserini XI. asır sonlarında yazan Urfa'lı Mateos'un 1869'da Kudüs'de basılmış Ermenice nüshasında (S. 120) bu ismin *Kıtılmış* şeklinde kayd ve tespit edilmiş olduğunu, fakat nâşir tarafından tanzim edilen indeksde *Kıtılmış* şeklinde yazıldığını bildirdi. Bu muasır şarklı müellifin kabûl ettiği şekil, şüphesiz doğru olmamakla beraber, bunu *Kutlumış* şeklinde okumak isteyenlerin aleyhine bir delil olarak kabûl edebiliriz.